

Zorgende broeders en zusters

Francine Demarsin

Lees de getuigenissen en verhalen van de eerste broeders en zusters over Franciscus en Clara en je merkt dat 'zorg' op elke bladzijde aandacht krijgt. Franciscus en Clara zijn zorgend aanwezig bij de broosheid van hun broeders en zusters. De verhalen over de zorg van de broeders en zusters voor de kwetsbare Franciscus en Clara getuigen van een wederzijdse bekommernis.

Kwetsbaar zijn ze, de eerste broeders en zusters. In het vuur van het begin geven ze hun ideaal vorm in uiterste armoede en onbegrijpelijke gestrengheid voor hun lichaam. Ze maken zich afhankelijk van wat de hemelse dauw hen te eten geeft en dat betekent dat ze soms honger lijden. Het zijn ook gewone mensen die ziek worden, twijfelen en vragen hebben bij die uiterste zelfkastijding, in verleiding gebracht worden door lekkere spijs en drank of de gestrengheid niet aankunnen. Ze merken met hun gezond verstand dat Franciscus en Clara soms te ver gaan in hun zucht naar Vrouwe Armoede en dat hun ideaal niet strookt met de waarheid van het kwetsbare bestaan.

Zorg is dan ook een boeiend thema in het verhaal van het samenleven van de eerste broeder- en zuster gemeenschappen.

De zieken: de ereburgers

Uit de geschriften van Clara en Franciscus blijkt een grote bekommernis voor wie ziek is. Toch heeft ook hierin het ideaal van de armoede parten gespeeld voor Franciscus. Celano voegt in de tweede levensbeschrijving een verhaal toe over Franciscus die in Bologna tot de ontdekking komt dat zijn broeders een 'nieuw broederhuis' gebouwd hebben. Verontwaardigd beveelt hij de broeders het huis zo gauw mogelijk te verlaten. 'Toen ze het huis echter verlieten, konden ook de zieken er niet blijven. Zo kan men zeggen dat ook zij er met de anderen werden uitgezet'.¹

In de geschriften en in de handelingen van Franciscus en Clara blijkt een grote mildheid voor zieken. Voor wie ziek zijn moeten vaak strenge regels wijken. 'Voor de noden van de zieken (...) dienen uitsluitend de ministers en custoden – via geestelijke vrienden – ijverig zorg te dragen, naargelang plaats, tijd en koude streken, zoals zij denken die nood te moeten lenigen; maar altijd met dit voorbehoud dat zij geen munten of geld aannemen'.² Opvallend is wel dat in 1RegMB de broeders nog wel geld mogen aannemen voor de zorg voor hun zieke broeders. Als de duidelijke nood van zieken de broeders hiertoe noodzaakt, mogen ze zelfs paardrijden.³

Clara is in haar regel even mild voor de zieke zusters: ze mogen op strozakken liggen, voor hun hoofd mogen ze veren kussens hebben en wie sokken en donsbedden nodig hebben mogen die gebruiken. Als zij bezoek krijgen mogen zij zonder dat er iemand bij is, met hen spreken.⁴

¹ 2Cel58

² 2RegMB 4, 2-3

³ 2RegMB 3,12

⁴ RegCL 7,17-19

Clara en Franciscus zijn het er over eens: 'Allen zijn verplicht voor hun zieke zusters te zorgen en hen zo te dienen als zij zelf gediend zouden willen worden als zij in de greep van één of andere ziekte zouden zijn'.⁵

Toch vermaant Franciscus zijn zieke broeders om niet al te veeleisend te zijn. Ze moeten niet kwaad zijn of zich opwinden als niet aan hun verwachtingen voldaan kan worden. Ze moeten niet al te bezorgd geneesmiddelen eisen. Ze moeten de realiteit van de ziekte leren dragen en doorleven.⁶

Op het proces van heiligverklaring getuigen de zusters eensgezind over de genezende kracht die er uitging van Clara. Talrijke zusters, broeders en buitenstaanders heeft zij met gebed en een kruisteken genezen. Fistels, gezwollen, heesheid, doofheid, krankzinnigheid... van Clara ging blijkbaar een helende kracht uit die mensen weer leven schonk. Toch kende ook zij de machteloosheid van de zorg. Niet alle kwetsbaarheid kan genezen worden: 'Als vrouw Clara soms iemand van de zusters zag lijden onder enige bekoring of moeilijkheid, riep zij haar in het geheim bij zich en onder tranen troostte zij haar en wierp zich soms aan haar voeten'. Machteloze nabijheid als troostende zorg.⁷

De zusters blijven zich verbazen over de zorg van Clara voor haar zieke zusters. Clara diende hen, waste hen de voeten en gaf water voor de handen. En wat in de getuigenissen telkens terugkomt: Clara reinigde eigenhandig de gemakstoelen van de zieken, 'waarin soms wormen zaten. En zoals vrouw Clara zelf zei, rook zij daarbij geen stank maar veeleer een fijne geur'.⁸

Zich niet schamen

Als bedelaar rondlopen, niet kunnen beantwoorden aan de strenge eisen van het leven dat je gekozen hebt: de broeders schamen zich. In zijn zorg voor het geestelijk welzijn van zijn broeders wil Franciscus voorkomen dat ze zich schamen voor hun levenswijze of voor hun onmacht om die levenswijze in al zijn gestrengheid te beleven.

Hij piekert erover dat de eerste broeders aalmoezen moeten vragen en het daar misschien moeilijk mee hebben. Om hen dit te besparen ging hij zelf als enige uit bedelen. Dit matte hem helemaal af. Later beseft hij dat de broeders geroepen worden tot bedelen, ook al schaamden ze zich ervoor en zagen zij het niet helemaal in.⁹

Als een broeder te lijden heeft onder bekoringen en zich schaamt om dit elke dag te biechten krijgt hij van Franciscus de raad te stoppen met zijn dagelijkse biecht.¹⁰

Franciscus bedenkt dat een broeder die erg ziek is, deugd zou kunnen hebben van een tros druiven. Om te voorkomen dat de broeder zich hiervoor zou schamen, eet Franciscus zelf eerst van de druiven.¹¹

In één van de eerste jaren van de orde worden de broeders gewekt door een schreeuw 'Ik sterf, ik sterf'. De roepende broeder dacht dat hij ging sterven van de honger. Franciscus wilde voorkomen

⁵ RegCl 7,14

⁶ Herinneringen 45

⁷ Proces10,5

⁸ Proces 6, 7

⁹ Herinneringen 51

¹⁰ Herinneringen 55

¹¹ Herinneringen 53

dat de broeder zich erover zou schamen alleen te moeten eten. Hij liet daarom een maaltijd klaarmaken en ze aten allen gezamenlijk met hem mee.

De broeders en zieke Franciscus

Een tocht naar het heilig land, het veeleisende ronddolen en de strenge eisen die hij zichzelf oplegt, maken Franciscus ziek. Trouwens: 'In de wereld had hij zonder bijzondere voorzieningen niet kunnen leven. Vanaf zijn jeugd jaren was hij, wat zijn lichamelijke conditie betreft, erg kwetsbaar en zwak'.¹²

In zijn ziekte zijn de broeders voor Franciscus onmisbaar en hij doet (noodgedwongen?) beroep op hen. Omdat hij het rondtrekken niet meer op eigen kracht aankan, stelt Franciscus vier broeders aan die voor hem zullen zorgen. Het zijn niet de minsten: de één was bijzonder fijngevoelig, de tweede had een buitengewoon geduld, nummer drie bezat een heilige, onbevangen eenvoud, de laatste was lichamelijk zeer fors en sterk maar was in karakter de vredelievendheid zelf.¹³ Franciscus wil ook altijd een broeder bij hem in de buurt die voor hem het officie bidt.¹⁴ De zorg voor zijn lichaam laat hij over aan een broeder die hem als arts bijstaat en hij wil tot aan zijn dood een broeder die priester was in zijn nabijheid hebben.¹⁵

Zijn broeders staan hem bij in alle nood: hij vraagt een broeder muziek te spelen om minder last te hebben van zijn pijn¹⁶, een broeder waakt met hem een ganse nacht, zonder een oog dicht te doen, als Franciscus doodsbenuwd is om alleen te blijven¹⁷, een broeder gaat midden in de nacht op zoek naar peterselie omdat Franciscus daar zin in heeft.¹⁸

Toch loopt de verzorging van de zieke Franciscus niet altijd van een leien dakje. Er zijn broeders die hem niet in voldoende mate de door hem verwachte hulp bieden wanneer hij die nodig heeft. Of ze voegden hem iets toe dat gewoonlijk kwetst en ergert.¹⁹ Franciscus 'was bang dat de broeders ten gevolge van de zware inspanningen die zijn ziekte van hen vroeg zouden gaan zeggen: "wij zijn niet in staat te bidden en kunnen de inspanning van zo'n zware taak niet langer aan". Dan konden zij er wel eens genoeg van krijgen en de moed laten zinken'.²⁰

Franciscus was geen gemakkelijke zieke. De bisschop van Ostia en de generale minister komen er aan te pas om Franciscus te verplichten zich te laten verzorgen.²¹ De gardiaan verbiedt Franciscus zijn habijt weg te geven²² maar hij doet het toch. En als de bezorgde gardiaan nog eens verbiedt een stuk stof weg te geven waarmee Franciscus zich warm houdt, vraagt Franciscus aan zijn broeders om zelf een stuk van hun habijt weg te geven.²³ De broeders moeten Franciscus dwingen om een veren kussen te gebruiken.²⁴ De zorg voor anderen was nog altijd groter dan de zorg voor zijn eigen zieke lijf.

¹² Herinneringen 50

¹³ 1Cel 102

¹⁴ Test 29

¹⁵ Herinneringen 12

¹⁶ Herinneringen 66

¹⁷ Herinneringen 117

¹⁸ Herinneringen app. 4

¹⁹ Herinneringen 11

²⁰ Herinneringen 86

²¹ Herinneringen 83

²² Herinneringen 89

²³ Herinneringen 91

²⁴ Herinneringen 119

De zusters en zieke Clara

De harde levenswijze heeft ook Clara uitgeput. Dat beseffen de zusters blijkbaar beter dan Clara zelf en dat laten ze ook blijken. Clara is bang voor hun berisping. Het boetekleed 'van varkenshaar, met de afgesneden haren en stekels naar haar huid gekeerd' draagt ze in het geheim onder de grofwollen tuniek, omdat ze bang is voor hun berisping.²⁵ De zusters maken trouwens van Clara's ziekte gebruik om haar het zware boetekleed te ontnemen.²⁶

Als het vasten en de boetedoening van Clara de spuigaten uitlopen, doen de zusters beroep op externe autoriteit en ze halen Franciscus en de generale minister erbij om Clara tot rede te brengen. Zuster Pacifica vertelt hoe Franciscus Clara gebiedt om op vastendagen minstens een homp brood van een halve vuistgrootte te eten.²⁷ Als Clara van Witte Donderdag tot Stille Zaterdag in vervoering geraakt, komt de zuster 'die haar zeer vertrouwd was herhaaldelijk naar haar toe om te zien of zij tenminste iets wenste en zij herinnert Clara eraan dat er, op last van Franciscus, geen dag mag voorbij gaan zonder te eten.'²⁸

Franciscus moet Clara ook gebieden haar slaapmat of matras van twijgen te ruilen voor een strozak.²⁹ Berisping is ook een manier van zorgen!

De wederzijdse liefde

In haar regel neemt Clara van Franciscus over dat de abdis 'strikt verplicht is om zelf of door andere zusters zorgvuldig na te gaan wat de zieke zusters nodig hebben aan goede raad, aan voedsel en andere benodigdheden. Zij zal liefdevol en barmhartig hierin voorzien volgens de plaatselijke mogelijkheden'.³⁰ Als abdis heeft Clara zich altijd om haar zieke en gezonde zusters bekommerd. Zij wilde 'dat diegenen die volgens haar oordeel niet in staat waren de gewone strengheid te onderhouden, met een mildere levenswijze tevreden zouden zijn'.³¹ Zij was heel barmhartig en graag gaf zij de zusters vertroosting.³²

In haar Testament wijst Clara haar zusters op een merkwaardige vorm van wederkerige zorg. 'De zusters die onderdaan zijn zullen ter harte nemen dat zij om God aan hun eigen wil verzaakt hebben. Daarom wil ik dat zij hun moeder gehoorzamen zoals zij dat uit eigen vrije wil aan de Heer beloofden. Dan kan hun moeder, bij het zien van hun onderlinge liefde, nederigheid en eensgezindheid, de hele last die door het ambt op haar drukt, lichter dragen en wat lastig is en bitter kan dan door hun heilige levenswijze voor haar veranderen in iets zoets'.³³ Het is blijkbaar geen pretje om abdis te zijn. Clara had daar wellicht ervaring mee. De levenswijze van haar zusters was in die zwaarte een troost. De zusters dragen een verantwoordelijkheid in de zorg voor de kwetsbaarheid van hun medezuster-abdis.

Zorg voor de schepping

²⁵ Proces 2, 5

²⁶ Proces 2,7

²⁷ Proces 1,8

²⁸ Leven 31

²⁹ Proces 10,7

³⁰ RegCl 7,12-13

³¹ Leven 38

³² Proces 2,6

³³ TestCL 67-70

Op een dag is Franciscus in gebed verzonken. Zijn naderende gezel ziet dat de cel van Franciscus vuur gevat heeft en doet zijn uiterste best om het vuur te doven. Franciscus weigert echter hem te helpen, pakt een vacht die hem 's nachts tot deken diende en loopt het bos in. Na verloop van tijd keert Franciscus terug om te eten. Hij zegt tot zijn broeder: 'Die vacht wil ik niet meer als deken om mij heen hebben. Ik ben veel te zelfzuchtig geweest. Ik wilde ze immers niet aan broeder Vuur te eten geven'.³⁴

'Zo probeerde hij ook, wanneer hij zijn handen waste, ergens te gaan staan waar hij daarna niet gedwongen was over het waswater te lopen en er met zijn voeten op te trappen'³⁵. De broeders mogen niet een hele boom omkappen voor hout. Er moet altijd een stuk blijven staan. De broeder die de zorg heeft voor de tuin mag niet alleen zorg besteden aan de eetbare gewassen. Ergens aan de kant moest een strook vrij blijven voor groene struiken die in het seizoen broeder Bloem zouden doen ontluiken.³⁶

De laatste zorg: de zegen

Als Franciscus stervende is, staan zijn broeders huilend rond zijn sterfbed. Eén van de broeders is zeer bezorgd over de broedergemeenschap en vraagt aan Franciscus een laatste troost: 'Uw zonen blijven zonder vader achter. Denk toch aan ons die u als wezen achterlaat. Vergeef ons wat we misdeden en geef ons de weldaad van uw heilige zegen. De heilige antwoordde: Denk eraan, mijn zoon, God roept me. Alle broeders evenwel, aanwezig of niet, vergeef ik al hun zonden en misdragingen en, voor zover ik kan, spreek ik ze daarvan vrij. Bericht hun dat en zegen ze in mijn naam.'³⁷

Clara wendt zich tot haar huilende dochters en beveelt hun de armoede van de Heer aan en herinnerde hen aan de weldaden van God. Zij zegent haar toegewijde zusters en broeders en smeekt voor alle vrouwen van de arme kloosters die er zijn en die er zullen komen de rijke genade van de zegen van God af.³⁸

Als laatste teken van zorg voor hun broeders en zusters zegenen Franciscus en Clara hen. Je kan zegenen vertalen als: iemand de hand boven het hoofd houden, hoe dan ook. Voor de stervende heiligen is het ook een teken van afscheid, van loslaten. De zegen is: hun broeders en zusters toevertrouwen aan uiteindelijke zorg van de Allerhoogste. In de zegen dragen de stervende Franciscus en Clara hun zorg voor de broeders en zusters over aan de zegen van Diegene van wie alle zegen komt. Misschien is dat wel de zuiverste vorm van zorg?

Francine Demarsin

Dit artikel werd gepubliceerd in Franciscaans Leven jaargang 97, nr. 3, juni 2014. Meer info, losse nummers en abonnementen [vind je hier](#).

³⁴ Herinneringen 87

³⁵ Herinneringen 88

³⁶ Herinneringen 88

³⁸ Leven 45